

Златів Л. М. к.пед.н., доцент (Рівненський державний гуманітарний університет)

НАУКОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИКЛАДАННЯ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН НА ФІЛОЛОГІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ

Основи професійної майстерності майбутнього вчителя формуються через вивчення всіх дисциплін вищівського курсу. Для майбутнього вчителя-словесника важливо «осмислити систему філологічної підготовки, роль кожної дисципліни у своєму професійному становленні, міждисциплінарний зв'язок фахових дисциплін, зокрема лінгвістичного циклу, із загальнонауковими, психолого-педагогічними, історико-культурологічними» [5, с. 6]. У цьому процесі важливу роль відіграє засвоєння теорії тексту як основи власного мовленнєвого розвитку й використання набутих знань у професійній діяльності.

Результати досліджень у галузі теорії тексту й теорії мовленнєвої комунікації (В. Бадер, Ф. Бацевич, О. Біляєв, І. Гальперін, Н. Голуб, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.) визначили актуальність пошуку нових підходів до вирішення проблеми формування культуромовної особистості майбутнього вчителя-словесника.

Положення про те, що оволодіння лінгвістичною теорією тексту сприяє ефективному формуванню умінь текстотворення і текстосприйняття неодноразово доведено в дослідженнях Т. Ладиженської, В. Мещерякова, Н. Іпполітової, М. Пентилюк, В. Мельничайка та ін.

Працюючи з текстами різних типів і стилів мовлення, студенти-філологи вдосконалюють мовні, мовленнєві, культуромовні, естетичні, творчі вміння і навички, засвоюють стилістичні норми тощо.

Важливим чинником формування умінь і навичок текстосприйняття та текстотворення у студентів-філологів є засвоєння теорії тексту з позиції сучасного мовознавства, зокрема лінгвістики тексту, психолінгвістики, стилістики, когнітивної, функціональної та комунікативної лінгвістики.

Дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних учених (Н. Чепелевої, Т. Алієва, Н. Ануфрієвої, Н. Бессонової, Г. Городилової, Н. Ірбутаєва, Х.Кличова, та ін.), багаторічні спостереження за навчальним процесом на філологічних факультетах різних ВНЗ засвідчують, що середній рівень володіння студентами-філологами уміннями й навичками текстосприйняття і текстотворення у студентів-філологів досить невисокий [3]. Тому текстоцентричний підхід повинен стати пріоритетним у викладанні усіх мовознавчих дисциплін на філологічних факультетах. Цей підхід орієнтує дослідників на розгляд слова (чи іншої мовної одиниці) у мовленні, у його функціональних виявах, де семантика лексеми експлікується через реальні

й потенційні словосполучення, де вона зазнає змін, деформації і заміщень та збагачується нашарованими новими семантичними відтінками. Тут межі семантичного простору мовної одиниці визначаються не тільки обсягом лексичного значення виокремленого слова, а й загальною семантикою тексту, його композицією і структуруванням, внутрішнім контекстом і підтекстом та ситуацією мовного спілкування. Він дає можливість досліджувати синхронне функціонування лексичної семантики слова у різних типах текстів відповідно до сфери, умов і настанов мовної комунікації, залучати до тлумачення значення мовної одиниці ширше текстове поле [9, с. 36].

Текстоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць потребує посиленої уваги до поняття «текст», власне, з'ясування того, що входить в це неоднозначне поняття.

У найширшому значенні поняття «текст» є об'єктом дослідження багатьох галузей сучасної науки: лінгвістики, літературознавства, інформатики, текстології, герменевтики тощо. На думку російського вченого М. Бахтіна: «текст є первинна даність усього гуманітарно-філософського мислення і є тією безпосередньою дійсністю, із якої лише й можуть виходити ці дисципліни» [1, с. 281].

Проте залежно від предмета вивчення, кута зору, під яким розглядається текст, навіть у межах однієї науки можуть виділятися специфічні дисципліни. Так, наприклад, у мовознавстві вищелювались риторика, поетика, стилістика, теорія мовленнєвої діяльності, семіотика, психолінгвістика, прагмалінгвістика, лінгвістика тексту, комунікативна лінгвістика, які об'єднуються спільністю об'єкта дослідження, котрим є зв'язне мовлення, цілісний мовленнєвий витвір, текст.

Тому дуже важливо, щоб студенти-філологи осмислили і засвоїли теорію тексту під кутом зору найновіших досягнень сучасного мовознавства.

Із позиції лінгвістики тексту розглядаємо зі студентами поняття тексту та багатоаспектність його визначення, структуру й компоненти тексту (поняття про складне синтаксичне ціле), категорії або ознаки тексту (тематична цілісність, зв'язність (когезія), інтенційність, інформативність, логічна послідовність, членованість, інтегративність, модальність, розгорнутість, ситуативність, завершеність та ін.), види когезії і мовні засоби міжфразного зв'язку (повтори, синоніми, тематичні групи лексики, дейктичні й анафоричні слова, сполучники, вставні слова, порядок слів, співвідношення часово-видових форм дієслова тощо), поняття автосемантичного речення і т. ін. Аналізуючи численні дефініції, наявні у науковій літературі, зупиняємось на визначенні тексту Д.Баранника «Текст – це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловим і

формально-граматичним зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематикою і сюжетною заданістю» [8, с. 627].

Враховуючи антропоцентричний підхід та дані найновіших досліджень різних наук (когнітології, герменевтики, літературознавства, філософії, психолінгвістики, соціолінгвістики), аналізуємо текст як складну комунікативну структуру, враховуючи при цьому особистість автора з його психологічними, ментальними, соціальними, культурними, етнічними та іншими властивостями (зокрема осмислюємо поняття образу автора у художньому тексті), адресата (читача) з його рівнем сприйняття і ситуацію (хронотоп, тобто художній простір і час). Інформацію в тексті диференціюємо на актуальну, концептуальну (авторське розуміння) та підтекстову. Під час аналізу тексту враховуємо принцип конгеніальності, тобто гармонізації творчих можливостей автора і читача, причому звертаємо увагу на пресупозицію, тобто фонові знання, якими послуговується автор при творенні тексту, а читач при його сприйнятті. Сприймання тексту розглядаємо як проникнення у свідомість автора, його концептуальну систему [4, с. 27].

Із точки зору когнітивної лінгвістики текст розглядаємо як форму репрезентації знань у мові, як концептуальне модельне відображення дійсності, зумовлене свідомістю автора, його художніми, естетичними, етичними, науковими, оцінно-прагматичними поглядами та уподобаннями, як моделі впливу на свідомість, інтелект, погляди і поведінку читачів [7, с. 112; 6].

Аналіз тексту з погляду ключових, тематичних слів, концептів дозволяє акцентувати увагу студентів на тематичній глибині, безкінечній варіативності, невичерпності предметного змісту тексту. Тому текст постає динамічним явищем, що співвіднесене з історико-культурними особливостями його творення та прочитання.

Формування умінь і навичок текстосприйняття та текстотворення у студентів-філологів неможливе без даних комунікативної лінгвістики – нового напрямку сучасної науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей із використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.) [2, с. 8].

Студенти-філологи розглядають текст як одиницю комунікації, засвоюють поняття дискурсу і його різновидів (теле-, радіодискурс, газетний, театральний, літературний дискурс, кінодискурс, дискурс у сфері публік рілейшнз, рекламний, політичний, релігійний дискурс), знайомляться з типологією текстів і жанрів, аналізують відмінності між текстом і дискурсом і т. ін.

Із точки зору функціональної лінгвістики, основним принципом якої є розуміння мови як цілеспрямованої системи засобів вираження, застосовуємо аналіз мовних одиниць та мови загалом, роблячи акцент на

призначенні мовної одиниці. На нашу думку, досить плідною є ідея вивчати систематичний курс сучасної української мови на філологічному факультеті у функційно-стилістичному аспекті. Ця ідея повинна реалізовуватись не лише у школах усіх типів, а й у ВНЗ.

Отже, розуміння необхідності підготовки майбутнього філолога як висококваліфікованого комуніканта вимагає від усіх викладачів вищої школи систематичної роботи з текстом. Формування і вдосконалення умінь і навичок текстосприйняття та текстотворення у студентів-філологів повинно ґрунтуватися на глибоких знаннях з теорії тексту, осмислених із позиції найновіших досліджень сучасного мовознавства, зокрема лінгвістики тексту, психолінгвістики, стилістики, когнітивної, функціональної та комунікативної лінгвістики.

Перспективу подальших досліджень цієї проблеми вбачаємо у розробці лінгводидактичних рекомендацій щодо викладання навчальних дисциплін мовознавчого циклу у вищих навчальних закладах з урахуванням сучасних підходів (текстоцентричного, функційно-стилістичного, діяльнісно-орієнтованого, компетентнісного та ін.).

1. Бахтин М. М. Проблемы текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 281.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – С. 8.
3. Златів Л. М. Формування у студентів філологічного факультету умінь сприймати й відтворювати зміст науково-навчального тексту : дис... канд. пед. наук. –13.00.02 / Л. М. Златів. – К., 2000. – 282 с.
4. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / М. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24-29.
5. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – С. 6.
6. Радзівєвська Т. Текст як засіб комунікації / Т. Радзівєвська. – К., 1995.
7. Селіванова О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики / О. Селіванова. – К., 1999. – С. 112.
8. Українська мова : енциклопедія. – К., 2000. – С. 627.
9. Уфимцева А. А. Семантический аспект языковых знаков / А. А. Уфимцева // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 36.